

KALUNDBORG ARKÆOLOGI FORENING

28. årgang nr. 3, september 2015

FORMANDENS ORIENTERING

Siden sidst

Rendsborgparkudgravningen fortsatte og blev forlænget et par uger. Tyve af foreningens medlemmer deltog sammen med fire fra andre foreninger. Vi nåede at grave ca. 120 kvadratmeter af udsmidtlaget samt at tømme 14 maskinsnittede gruber. Vi udgravede 431 kg bearbejdet flint, hvoraf 44 kg var redskaber osv. Der var 652 skrabere, 85 knive, 64 bor, 11 økser, 139 øksekrøpafslag, 7 rygflækker, 90 flækker/afslag af slebne økser, 23 slagsten, 55 tværpile og 42 andre genstande såsom knusesten, stikler, slibesten, segle, grønstensøkser og mejsler. Derudover en fin benmejsel og 4.000 potteskår, hvoraf 212 var ornamenterede og 384 var randskår.

Sæbyudgravningen varede derimod ikke længe. Tolv af foreningens medlemmer deltog. De formodede grubehuse viste sig at være almindelige gruber, og vandsoldningen blev afblæst efter halvanden dag. Til gengæld foretog vi i stedet detektorsøgning og fandt mange fine genstande fra jernalder/vikingetid der indikerer at der har været en stormandsgård på området. Museet og Nationalmuseet vil nok foretage endnu en undersøgelse næste år, som vi skal hjælpe med.

Som tak for vores indsats ved begge udgravninger er hele foreningen inviteret til Museum Vestsjællands lokaler i Nyvang den 29. oktober, hvor resultaterne og fremtidsplanerne præsenteres. Husk tilmelding.

Af andre aktiviteter har vi haft sommerudflugt til Kroppedal Museum, hvor vi bl.a. så deres fine udstilling om Fyrsten fra Ishøj. En del medlemmer deltog også i SDA's jubilæumsmøde i Jelling. På hjemmebanen deltog vi aktivt i både Kulturnatten og Korsridderfestivalen på Kalundborg Museum.

Efterårsferieaktivitet for skolebørn

Museet har bedt os om at lave en efterårsferieaktivitet for skolebørn. Bestyrelsen har besluttet at lave stenalderaktiviteter. Vi havde håbet på at Søren Moses kunne lave et flintværksted for os igen, men han er optaget den uge. Vi prøver at finde en anden flintsmed. Andre

aktiviteter, som vi planlægger, inkluderer: Bygge en sektion lerklinet væg, lave lerkar og brænde dem i et bål, lave mad i en kogestensgrube, skrabe træ og lave pile med flintskrabere, skrabe og rense et frisk dyreskind med flintskrabere og deltage i forskellige stenalderlege. Vi har brug for hjælp med disse aktiviteter den 13.-16. oktober – mere herom senere.

Frivilligdag

Museum Vestsjælland afholder frivilligdag den 21. september. Alle der har indgået en frivilligaftale med museet og underskrevet børneattestblanketten, skulle være blevet inviteret. Hvis I vil med, men endnu ikke har indsendt frivilligaftalen og børneattestblanketten til Martin Pavón på museet, skal I gøre det inden den 11. september.

Detektorsøgning

Vi har fået en del nye medlemmer der går med detektor, hvoraf nogle er meget erfarne. P.t. går 19 af vore medlemmer med detektor. Det betyder at vi nu kan tilbyde Museum Vestsjælland en virkelig stærk detektorgruppe i forbindelse med arkæologiske undersøgelser. Vores egne detektorprojekter ved Melby og Kallerup genoptages snart efterhånden som markerne høstes. Vi går også med planer om endnu et projekt med søgning efter nedstyrtningsstedet for et fly fra Anden Verdenskrig – denne gang en Mosquito. Vi forventer også at deltage i Museum Vestsjællands detektorsøgning ved Eriksholm.

Kommende aktiviteter (se mere herom andetsteds i medlemsbladet):

- 19. september: Udflugt til Næstved/Vordingborg
- 21. september: Museum Vestsjællands frivilligdag
- 3.-4. oktober: Tissø Vikingemarked
- 4. oktober: SDA's Sjællandstræf i Osted
- 8. oktober: Museumsforeningsforedrag – Valgretstog + ligestilling
- 13.-16. oktober: Efterårsaktivitet for børn – stenalder
- 29. oktober: Besøg på museets arkæologiafdeling i Nyvang
- 3. november: Museumsforeningsforedrag – Danevirke
- 1. december: Museumsforeningsforedrag – Rendsborgparken
- 5. december: Julefrokost

David Barry

UDFLUGT TIL

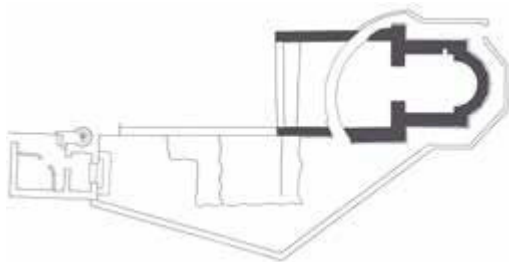
Sankt Laurentii Kirkeruin i Roskilde

Tirsdag den 29. september kl. 16.30 skal vi på rundvisning på Sankt Laurentii Kirkeruin med museumsinspektør Annemette Birk Lund som guide. Teksten nedenfor er fra Roskilde Museums hjemmeside:

Resterne af den middelalderlige Skt. Laurentii Kirke befinder sig på Stændertorvet i Roskildes middelalderlige bykerne og består af en underjordisk ruin samt et endnu bevaret kirketårn.

Sankt Laurentii Kirkeruin

Sankt Laurentii Kirkeruin med det berømte teglstensgulv befinder sig i dag ca. 2 meter under Stændertorvet. I ruinen er der indrettet et lille museum med fund fra den arkæologiske udgravning, der blev foretaget i 1998. Som byens øvrige kirker fra middelalderen var Sankt Laurentii Kirke opført af det lokale byggemateriale kildekalk, mens der ved efterfølgende ombygninger er anvendt røde teglsten. Skibet blev i slutningen af middelalderen forlænget mod vest, hvor også det stadig eksisterende kirketårn blev opført. Før stenkirken lå der på stedet en trækirke bygget i 1000-tallet, hvorfra kun begravelser kendes.

Kun et udsnit af kirkens grundplan fra ca. 1125 er udgravet og dermed synligt når man går rundt i udstillingen, men på diagrammet herover vises hvordan man formoder at kirkens fulde grundplan har set ud med sine (eventuelle) dobbelttårne og det senere våbenhus. Kirkens grundplan kan også ses som en markering i flisebelægningen på Stændertorvet. Her kan man bedre orientere sig om størrelse og retning i forhold til den omkringliggende by.

Laurentius, der var en af de mest populære helgener i middelalderen, led martyrdøden. Det siges at Laurentius, da han lå på risten, sagde til bødlen: "Vend mig om, stegen har fået nok på denne side".

Sankt Laurentii tårn

Sankt Laurentii tårn blev opført omkring 1500 som tårn til Sankt Laurentii Kirke. Kirkeruinen kan i dag ses under jorden. Kirken var viet til en af middelalderens mest populære helgener, Sankt Laurentius. Et relief af ham er indsat i tårnets ydermur.

Da kirken blev revet ned ved reformationen, blev tårnet skånet og fik nu funktion som "byens tårn." Det fik en verdslig funktion i byens liv – klokkeringning og det sted hvorfra der blev holdt brandvagt. I 1731 brændte byens rådhus, der lå i Algade. Et nyt blev opført fire år senere, nu placeret i forbindelse med Sankt Laurentii tårn. Kirketårnet blev nu til et rådhusårn.

Det praktiske: Transporten foregår i egne biler – vi deles om kørsel som vi plejer. Ved tilmelding bedes I fortælle om I kan lægge bil til. Vi kører fra museet kl. 15.25. Vi er tilbage på museet ca. kl. 19.30

Tilmelding: Senest d. 25 september (men helst inden) til formanden: David@Barry.DK eller telefon 5956 5660 / 4082 8024.

SDA'S SJÆLLANDSTRÆF

SØNDAG D. 4. OKTOBER

Magtcentrene Gudme, Lejre og Hoby

Program

- 09.30 - 10.00: Ankomst, kaffe og betaling.
- 10.00 - 10.30: Velkomst og orientering om dagens forløb m.m.
- 10.30 - 11.30: Museumsinspektør ved Øhavsmuseet **Per Orla Thomsen** holder foredrag om Gudme – Et magtcenter på Fyn.
- 11.30 - 12.30: Middagspause, hvor medbragt mad kan nydes. Øl og vand kan købes.
- 12.30 - 13.30: Museumsinspektør ved Roskilde Museum **Tom Christensen** beretter om Lejre og områdets betydning.
- 13.30 - 14.15: Kaffepause.
- 14.15 - 15.30: Museumsinspektør ved Nationalmuseet **Susanne Klingenberg** fortæller om Hoby-udgravningerne og tolkningen deraf (Hoby på Sydvestlolland).
- 15.30 - 16.00: Afslutning.

PS: Tom Christensen vil præsentere sin nye bog, og der vil være mulighed for at købe den på træffet, ligesom SDA's jubilæumsbog vil kunne erhverves.

Træffet holdes på Osted Fri- og Efterskole, 10 km sydvest for Roskilde. Assenløsevej 1, 4320 Lejre. Deltagerpris: kr. 100. Eftermiddagskaffe: kr. 25.

Vi kører til Osted i egne biler og deles om kørsel som vi plejer. Husk at tage en frokostpakke med. Tilmelding til formanden senest d. 28. september, helst per e-mail David@Barry.DK, ellers på telefon 5956 5660 eller mobil 4082 8024. Jeg laver en fælles tilmelding til SDA.

NOGET OM SKIVEØKSER (3)

Især med henblik på Stammebådspladsen

Fortsættelse af artikel i Kalundborg Arkæologiforenings medlemsblad nr. 1. januar 2015 og nr. 2. maj 2015.

Skæftning

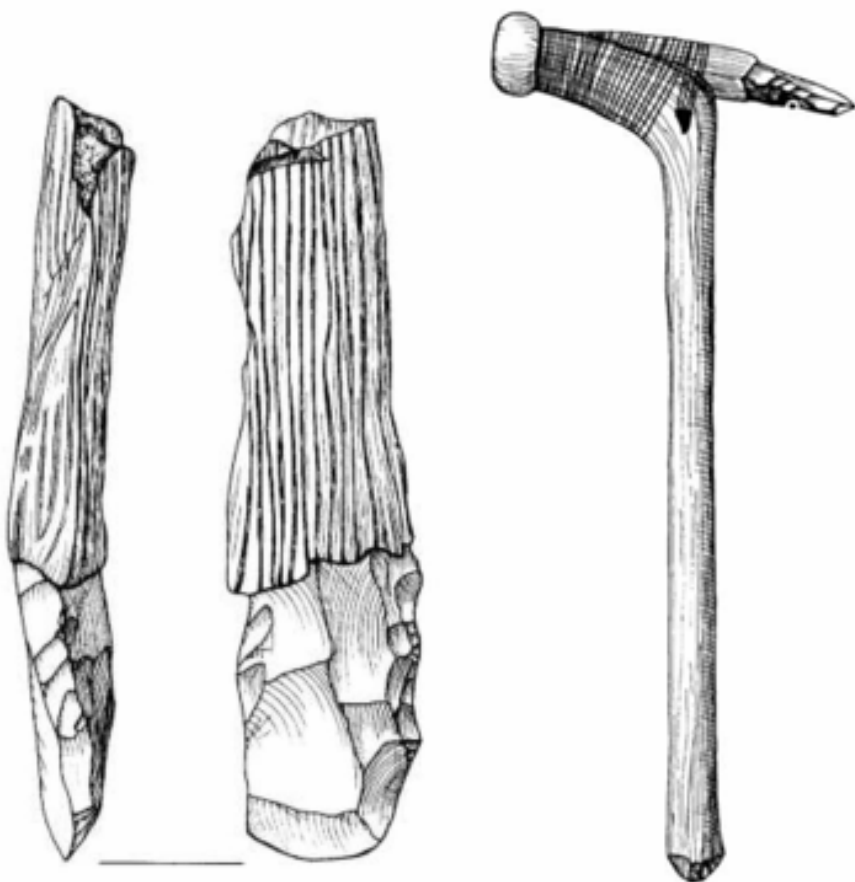
Skiveøkser er fundet i tusindtal, men så vidt vides, er der endnu aldrig fundet et eksemplar siddende i et økseskaft. Tydelige brugsskader på æggen af skiveøkser og eksemplarer, der er knækket under kraftig brug, efterlader dog næppe megen tvivl om, at i det mindste nogle af skiveøkserne har været skæftet og reelt været i anvendelse som økser.

Fra Vejle Fjord er der et gammelt fund af en skiveøkse, der er indsat i et mellemstykke af træ, som man har foreslået kan have været monteret på et vinkelformet skaft. Det kunne teoretisk set være et sådant skaft, som er fundet på ertebøllepladsen Ølby Lyng (Petersen 1971). Ganske vist har udgraveren ment, at skaftet fra Ølby Lyng, som er fremstillet af hassel, kan have været anvendt til en trindøkse (som dog ikke er fundet i forbindelse med udgravningen). Andre har imidlertid foreslået, at skaftet fra Ølby Lyng kan have haft påmonteret et mellemstykke isat en skiveøkse sat sammen til en tværøkse. Knoppen for enden af skaftets korte stykke har således kunnet bevirke, at mellemstykket med isat økseblad ikke kunne forskubbe sig bagud under brug (se illustration på næste side).

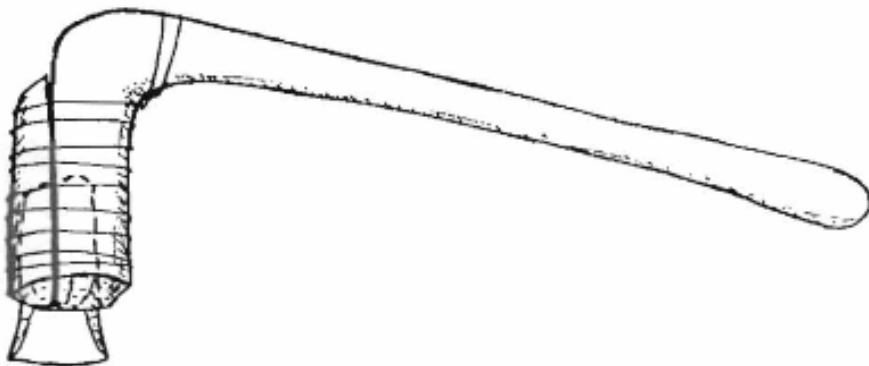
Et ganske tilsvarende skaft af hassel er udgravet på ertebøllepladsen Maglemosegårds Vænge, hvor en rekonstruktion som ovenstående er foreslået (Petersen 1979). Yderligere et eksemplar af næsten samme slags skaft af hassel er fundet ved snorkeldykning af Per Lotz på den submarine plads Tudse Hage, hvor det dog er foreslået, at delene kan have været sat sammen til en retøkse (se illustration 2 sider fremme.)

Rekonstruktionsforslagene er for så vidt rimelige nok, men på den anden side er der vel ikke noget i vejen for, at ”mellemstykket”, som

er udtørret og svundet meget ind, på skiveøksen fra Vejle Fjord direkte har kunnet fungere som et håndgreb, når og hvis redskabet eventuelt havde anden anvendelse end som økse. Træstykket fra Vejle Fjord er som nævnt indtørret og skrumpet, og desuden er bagenden brækket af, således at stykkets oprindelige form og dermed dets funktion i realiteten er ukendt. Se afsnittet om **slidspor** i næste nummer af medlemsbladet.

Skiveøkse – eller på grund af den smalle æg måske rettere skivemejsel – indsat i et mellemstykke af træ. Til højre forslag til skæftning. Illustration fra internettet. Skiveøksen fra Vejle Fjord er i rekonstruktionen kombineret med et økseskaft fra Ølby Lyng.

Skæftningsforslag:

Skiveøkse indsat i skaftet og fastholdt ved hjælp af to pinde og en surring. Forsøg har vist, at man får et meget anvendeligt redskab med denne konstruktion. I rekonstruktionen er skiveøksten skæftet som retøkse. Forslag til rekonstruktion af et økseskaft fundet på den submarine ertebølleboplads Tudse Hage. Tegningen er fundet på internettet i et manuskript til en artikel til SDA's tidsskrift. Artiklen og den her foreslåede rekonstruktion af skæftning af en skiveøkse skyldes snorkeldykker Per Lotz, der lokaliserede bopladsen i 1958.

Økseskafter af træ fra ældre stenalder er sjældne, selv om der i sin tid må have været mange af dem. Man må nok forestille sig, at knækkede og kasserede økseskafter af træ i de fleste tilfælde er kastet på bålet. På en boplads, hvor vi må regne med, at der konstant har brændt bål døgnet rundt gennem mange år, må der have ligget en kæmpestor arbejdsindsats i at skaffe tilstrækkeligt med bålbrænde. Forskelligt småt brændbart er derfor sandsynligvis kastet i ilden. Undtagelsesvis er økseskafter endt ude i gytjen i de marine udsmidslag uden for bopladsen, hvor det iltfattige miljø har bevirket, at økseskafter af træ kan være bevaret.

Den velkendte ertebølleplads Tybrind Vig er den lokalitet i Danmark, hvor der er fundet flest økseskafter af træ (Andersen 2013). I den flot udstyrede publikation er der vist og beskrevet seks hele og fragmenterede økseskafter benævnt som *V-shaped or angled axe*

handles. Dertil et såkaldt *L-shaped shaft*. Med en enkelt undtagelse ser økseskafterne ud til at have haft øksebladet monteret som tværøkser. Et af skafterne er dog vurderet til at have været monteret med en skivemejsel. Hvis dette holder stik, kan nogle skivemejsler således have fungeret på samme måde som økser.

Andersen (2013) fremlægger de få øvrige økseskafter, der er fundet på danske erdebøllepladser: **Ringkloster** (Andersen 1998), **Ronæs Skov** (Andersen 2009), **Møllegabet II** (Grøn & Skaarup 1993) og (Skaarup & Grøn 2004), **Tudse Hage** (Lotz 2000), **Ølby Lyng** (Petersen 1971), **Maglemosegårds Vænge** (Petersen 1979).

Skivemejsler

”Skiveøkser” findes også i smalle eksemplarer med en smal æg. Med en ægbredde på ca. 3 cm eller derunder betegnes de som skivemejsler. Almindelige skiveøkser, hvor en del af æggen er blevet beskadiget, kan også være omdannet til skivemejsler med en smal æg ved det ubeskadigede ægparti. Det er uvist, om skivemejsler har haft andre anvendelser end de egentlige skiveøkser.

Fra Stammebådspladsen

Skivemejsler. Til venstre skivemejsel, længde 10,7 cm, ægbredde 1,0 cm. I midten skivemejsel, længde 11,2 cm, ægbredde 1,2 cm. Til højre skivemejsel, længde 11,9 cm, ægbredde 2,3 cm.

Miniatureskiveøkser

Endelig findes der meget små skiveøkser, kaldet miniatureskiveøkser. De regnes for at være sjældne, og det har ikke været muligt at finde ret meget om typen i publikationerne. Det har heller ikke været muligt at finde en klar definition på, hvor små skiveøkser skal være for at blive betegnet som miniaturer. På grund af deres ringe størrelse skiller de sig dog rimeligt klart ud fra de almindelige skiveøkser.

Om miniatureskiveøkser har Niels Bødker Thomsen skrevet en artikel i tidsskriftet *Aktuel Arkæologi*, hvor han fremlægger 17 eksemplarer og diskuterer deres anvendelse (Thomsen, 2003b). De omfatter samme typer som de almindelige skiveøkser og er fremstillet på nøjagtig samme måde, men de er, som navnet siger, meget mindre. Således er længden på Thomsens fremlagte miniatureskiveøkser kun mellem 4 og 5 cm. Niels Bødker Thomsen har venligt fortalt om sit seneste fund af en miniatureskiveøkse, der kun måler 3,4 cm i længden og er fra en plads i Nordjylland. Kerneøkser kan i øvrigt ligeledes optræde i miniaturestørrelser.

I litteraturen findes blandt andet afbildet en 4,5 cm lang miniatureskiveøkse i Dencker 1992, og på **HistorieInfo.dk Ærøs Virtuelle Museum** ses ligeledes et eksemplar, der ud fra målestokken på fotografiet er ca. 5 cm. lang. De mindste miniatureskiveøkser er ikke større end store tværpile, hvilket har ført til forslag om, at de kan have været anvendt som pile- eller spydspidser. I ertebøllekulturen adskiller miniatureskiveøkserne sig imidlertid rent fremstillings-teknisk fra tværpilene, idet tværpilene er fremstillet på basis af flækker, hvorimod miniatureskiveøkserne er fremstillet af små skiveformede afslag.

I en publikation omhandlende en tidligneolitisk lokalitet på Sprogø kan man møde betegnelsen "tværpileformede skiveøkser" (Nielsen 1997). På en illustration i publikationen er vist fire eksemplarer af sådanne "tværpileformede skiveøkser". Forudsat at illustrationen er målfast, varierer længden på de fire eksemplarer mellem ca. 4,5 og 7,5 cm. Det er nærværende forfatter uvist, om Nielsens "tværpile-

formede skiveøkser” helt eller delvis modsvarer, hvad andre betegner miniatureskiveøkser. Lokaliteten er beliggende på Sprogø og kaldes for Fasanhøjen. Denne plads rummede bebyggelsesspor, der ud fra keramikfund og andet repræsenterede såvel Oxie-fasen som Svaleklint/Havnelev-fasen, henholdsvis den ældste og den lidt yngre del af tidligneolitisk tragtbægerkultur.

Hvis lokalitetsbetegnelsen Fasanhøjen får en lille klokke til at ringe, så kan det hænge sammen med, at medlemmer af Kalundborg Arkæologiforening deltog i udgravningen af pladsen i weekenden 10. og 11. juni 1989.

Da miniatureskiveøkserne kun findes i beskedent antal på pladser med mange økser i almindelig størrelse, er det dermed næppe sandsynligt, at de er resultat af mangel på flint. I øvrigt er det formodentlig ikke lettere at fremstille en miniatureskiveøkse end en skiveøkse i almindelig størrelse.

En del af udgravningsholdet fra Kalundborg Arkæologiforening på lokaliteten Fasanhøjen på Sprogø i 1989.

I litteraturen kan man til tider se miniatureskiveøkserne omtalt som legetøjsøkser, en tolkning som undertegnede ligesom Thomsen (2003b) stiller sig skeptisk over for. Det er nok kun i disse Fætter BR-tider, at man giver børn ubrugelige efterligninger i lille skala af de voksnes værktøj og andet. Ikke desto mindre bærer æggen på nogle af miniatureskiveøkserne præg af, at de har været brugt. Måske har de været sat i et kort lige skaft og været anvendt som en slags stemmejern? Altså med eventuelt nogenlunde samme anvendelse som nogle af skivemejslerne. Andre forslag har som tidligere nævnt, på grund af en vis lighed med tværpile, været, at det var en slags pile- eller spydspidser, men til det formål har de vel ret beset været lidt for tykke og klodsede. Endelig skal nævnes den mulighed, at de kan have fungeret som en slags amuletter.

Fra Stammebådspladsen.

Til venstre elegant symmetrisk fladhugget skiveøkse, 15,3 cm lang, ægbredde 3,7 cm. I midten øverst symmetrisk fladhugget miniatureskiveøkse, 5,7 cm lang, ægbredde 2,6 cm. I midten nederst asymmetrisk miniatureskiveøkse, 6 cm lang, ægbredde 1,5 cm. Øverst til højre asymmetrisk miniatureskiveøkse, 6,4 cm lang, ægbredde 2,1 cm. Nederst til højre stor tværpil, 3,6 cm lang, ægbredde 3,9 cm. Miniatureskiveøkser er fundet helt ned til en længde på 3,4 cm og dermed kortere end denne tværpil.

(Artiklen fortsættes i næste medlemsblad) Jens Nielsen

STOREBÆLT I 10.000 ÅR

Udgravningerne fra Storebælt – nu som e-bog

Artiklen er baseret på en pressemeddelelse fra Sund & Bælt.

For første gang i Danmark genoptrykkes en arkæologisk udgivelse som e-bog. Det er ”Storebælt i 10.000 år” der handler om resultaterne fra de arkæologiske udgravninger som bygherren A/S Storebæltsforbindelsen bekostede for snart 25 år siden.

Mange af Arkæologiforeningens medlemmer deltog i udgravningen under Lisbeth Pedersens kyndige vejledning. Nu kan udgravningsrapporten læses på internettet. Billedet er fra Femern Bælt-udgravningen.

Bogen udkommer på opfordring fra fagfolk og museer i ind- og udland og bruges aktuelt som fag- og opslagsbog i forbindelse med de arkæologiske udgravninger ved Rødbyhavn forud for etableringen af Femern Bælt-forbindelsen mellem Danmark og Tyskland, som er Danmarks næste megaprojekt.

Både e-bogen og hardcoverbogen er betalt af bygherren og findes både på dansk og engelsk.

Arkæolog Lisbeth Pedersen, tidligere leder af Kalundborg Museum og medredaktør på bogen, tog i foråret kontakt til Sund & Bælt med en opfordring til at digitalisere bøgerne.

– Vi har haft mange henvendelser om ”Storebælt i 10.000 år”, der er blevet et standardværk i universitetsmiljøer og ved udgravningsprojekter, forklarer Lisbeth Pedersen og tilføjer at e-bøgerne nu optimerer værdien af de udgifter A/S Storebæltsforbindelsen i sin tid havde til arkæologiske undersøgelser forud for etableringen af den faste forbindelse over Storebælt.

Sund & Bælt stillede sig positiv over for digitaliseringen, som vil gøre den indsamlede viden og knowhow let tilgængelig verden over og nemmere at anvende for arkæologerne.

– Når vi graver, f.eks. ved den kommende Femern Bælt-forbindelse, så er det jo unægteligt nemmere at have viden med på en iPad, så man hurtigt kan slå op, frem for at have den tunge bog med på udgravning, siger Lisbeth Pedersen.

Bogen om de arkæologiske udgravninger er et af fem bind om byggeriet af Storebæltsforbindelsen som blev udgivet ved åbningen, og som indeholder en samlet teknisk dokumentation af bro- og tunnelanlægget.

Alle fem bind kan læses på Sund & Bælts hjemmeside:

<http://www.sundogbaelt.dk/dk/menu/udgivelser/anlag/tekniske-boger>

”Storebælt i 10.000 år” findes her:

<http://quickpaper.rosendahls.dk/sundblt/sundblt004/#/1/>

og den engelske udgave “The Danish Storebælt since the Ice Age” findes her:

<http://quickpaper.rosendahls.dk/sundblt/sundblt005/#/1/>

KALLERUP-SKATTEN

Af og til hører man at nogen har gjort endnu et skattefund et eller andet sted i Danmark, oftest ved brug af metaldetektor. Desto større skattens værdi, desto større medieomtale! At finde en begravet skat er dog slet ikke noget nyt fænomen. Faktisk er en stor del af de kendte danske skatte fundet i 1800-tallet, længe før metaldetektoren blev opfundet. Ofte er de fundet af almindelige landmænd eller arbejdsmænd i forbindelse med dyrkning og dræning af markerne.

At det netop er i 1800-tallet at mange begravede skatte så dagens lys, hænger sammen med landbrugsreformen og den mere intensive dyrkning af jorden. I det gamle Holbæk Amt alene er der gjort 16 skattefund i perioden, hvoraf flere i nærheden af Kalundborg, bl.a. i Særslev, Snertinge, Svinninge, Aagerup og Kallerup.

Kallerup-skatten var en møntskat bestående af over 600 sølvmønter. Den blev fundet i 1849 på et mindre landbrug i Kallerup ejet af præsteembedet i Raklev Sogn. Stedet var den daværende præst Pastor Muncks mensalgods, dvs. den jord hvorfra præsten fik en indtægt til sit underhold.

Kalundborg i 1300-tallet

Historien om Kallerup-skatten starter i anden halvdel af 1300-tallet, en tid karakteriseret af store omvæltninger. Der havde været borgerkrig i over 100 år, og Danmark blev ramt af pesten. I nogle egne af Europa mistede op mod 40% af befolkningen livet til sygdommen. I Danmark har man ikke megen direkte viden om pestens hærgen, men indirekte indicier (sjælemesser og dødsnotitser) indikerer at Danmark også blev hårdt ramt, og situationen for Kalundborg var nok ikke meget anderledes end i resten af landet. Byen og de omkringliggende landsbyer må i en eller anden grad være blevet affolket pga. sygdommen. Pesten brød ud igen gentagne gange gennem anden halvdel af 1300-tallet.

I 1367-1370 var landet kastet ud i en krig med Hansestæderne, Mecklenburg, Sverige og Holsten der endte med et knusende nederlag til Danmark. I slutningen af 1300-tallet var der ikke noget dansk møntvæsen, og mønterne i almindelig brug var hovedsageligt nordtyske fra Hansestæderne og Mecklenburg.

Det er på denne baggrund at en ukendt person i en af de første år i 1400-tallet samlede 619 sølvmønter, kom dem i en såkaldt Jacobakande og begravde dem nær Kallerup.

Hvem var skattens ejermand, hvorfor var han i besiddelse af mønterne, hvorfor begravde han skatten i nærheden af Kallerup, og hvorfor blev den ikke hentet igen? Man kan komme med alle mulige teorier om skattens oprindelse – f.eks. ærlig fortjeneste, gave, opkrævning af skat, bestikkelse, røveri osv. Ud fra Kallerup-skattens sammensætning er det dog mest sandsynligt at den var ejermandens pengebeholdning, og at den blev begravet nær ejermandens bolig.

Om der har været nogen beboelse i nærheden af fundstedet i anden halvdel af 1300-tallet, er uvist, da vi intet ved om Kallerup i 1300-tallet. Så sent som i 1660 var der på hele Røsnæs i alt otte landsbyer omfattende 68 gårde, hvoraf kun otte lå i Kallerup. Det kan derfor

Jacobakanden som indeholdt Kallerup-skatten. Den er nu udstillet på Nationalmuseet.

antages at antallet af gårde på Røsnæs i slutningen af 1300-tallet nok var betydeligt mindre. Hvis skatten var en personlig pengebeholdning, er det sandsynligt at ejermændene boede i nærheden. Kalundborg Arkæologiforening er derfor i gang med at undersøge om der findes tegn på en 1300-tals beboelse ved fundstedet.

Skatten lå uforstyrret i 450 år

Nu ved vi at sølvskatten aldrig blev hentet igen af ejermændene, og at den lå uforstyrret i jorden i de næste 450 år, indtil den blev fundet ved pløjning den 28. april 1849. Finderen af skatten, Hans Melchiorson, var bolsmand (boelsmand), dvs. brugeren af et bol (boel), hvilket er et mindre landbrug – mere end et hus, men mindre end en gård, svarende til mellem 1 og 2½ tønder hartkorn (5-12 tønder agerjord).

Ejeren af fundstedet var som nævnt ovenfor præsteembedet i Raklev Sogn. Marken ligger kun 2 km fra Raklev Kirke, og dengang var der direkte adgang via en markvej fra Ellede. Raklev Kirke var således ejer af marken, Hans Melchiorson dyrkede marken, og pastor Munck brugte indtægten til sit underhold. Om Hans Melchiorson også boede på matriklen, er uvist.

Skatten var danefæ, som i tiden før grundloven tilhørte kongen. Skatten blev derfor indleveret til Det Kongelige Mynt- og Medaillekabinet i 1849 – netop det år, hvor grundloven blev indført, og kongens ejendele blev adskilt fra statens. Indtil da var Myntkabinettet kongens private møntsamling. Kabinettet overgik til staten i forbindelse med sletning af kongehusets store gæld og blev for første gang åbnet for offentligheden. Kongen beholdt dog Kabinettet indtil det blev flyttet til Prinsens Palæ i 1867, på hvilket tidspunkt det ændrede navn til Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling. Den blev lagt ind under Nationalmuseet i 1892.

Gamle dokumenter uddyber historien

Det er primært fra Myntkabinettets fundprotokol fra 1849 og de tilhørende originale breve at vi kender til Kallerup-skattens indhold, finderens navn og pastor Muncks kernerolle i sagen. Her står der at

pastor Munck, Raklev, har indleveret et kar ”af den slags som kaldes stob”, og endvidere ”I dette kar som den 28 April blev opløjet af Boelsmand Hans Melchiorson i Kallerup befandtes 551 stk Sölvmyntar...”. Der er ingen oplysninger i protokollen der identificerer fundstedet, ud over at det lå i Kallerup og var præstens mensalgods.

Ved at granske gamle matrikeloplysninger (Hartkornsprotokoller) og kort fra den første halvdel af 1800-tallet lykkedes det at finde Hans Melchiorsons navn på et matrikelkort og finde en matrikel (nr. 8) i Hartkornsprotokollerne hvor ejeren var opgivet som præsteembedet i Raklev Sogn, og brugeren som Hans Melchiorson.

På det såkaldte Original 1-kort for Kallerup by, Raklev, der gælder fra 1806 til 1860, findes navnet Hans Melchiorson skrevet på matrikel 8 (rød pil).

Eftersom navnet Hans Melchiorson ikke findes andetsteds på Original 1-kortet eller i Hartkornsprotokollerne for Kallerup, og eftersom ingen andre matrikler i Kallerup ejedes af præsteembedet i Raklev Sogn, kan det konkluderes at matrikel 8 var præstens mensalgods og derved stedet som pastor Munck henviser til som fundsted for skatten i sin indberetning til Myntkabinettet.

Eieren.	Brugeren.	Gammel Matri- culs Hartkorn.				Matri- culs Num- mer.	Nye Matriculs Hartkorn.			
		Tdr.	Et	St	Alb.		Tdr.	Et	St	Alb.
	Frangsted	59	23	.			56	6	11	.
Hofstrandskøb i Raklev Sogn.	Hans Melchiorson	1	5	1		8.	1	2	1	½

Hartkornsprotokol for Kallerup by. Hans Melchiorson opgives som bruger af matrikel 8 og præsteembedet i Raklev Sogn som ejer.

Fordi den ligger ved grænsen til tre ejerlav, kan matrikel 8 nemt genfindes på nuværende kort svarende til en ny, mindre matrikel 8 samt dele af matrikel 1h (området markeret med rødt på kortet).

Fundstedet for Kallerup-skatten – området omkring Søndergård på Kallerup Bakkevej, der i 1849 ejedes af præsteembedet i Raklev Sogn.

Stedet har dog ændret sig lidt siden 1849 idet der mellem 1872 og 1957 er bygget en gård (Søndergård), og vejen gennem arealet er flyttet. Fundstedet kan således ligge under gården eller under den nye vejsektion.

At det var pastor Munck der indberettede og indleverede Kallerup-skatten til Myntkabinettet, forklares nok ikke kun ved at fundstedet ejedes af kirken, men mere ved at det dengang var en naturlig del af præsteembedet at præsten hjalp sine sognebørn med kontakt til myndighederne osv., ikke mindst fordi mange almindelige borgere kunne hverken læse eller skrive.

Ifølge fundprotokollen indeholdt skatten 551 hele og 68 overskårne sølvmonter. Protokollen identificerer dog kun 547 af mønterne, deriblandt 195 hele og 80 halve hulpenninge.

En del af en af de mange møntskuffer fra Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling med en mønt fra Kallerup-skatten. Her har den ligget siden 1849.

Mønterne er hovedsageligt nordtyske fra bl.a. Hansestæderne og Mecklenburg, specielt Hamburg, Lüneburg, Lübeck, Stralsund, Wismar og Rostock. Endvidere indeholdt fundet otte franske gros turnois fra Philip IV (1285-1314) og én sterling fra Thomas de Bourlemont, biskop af Toul (1330-1353).

Myntkabinettet beholdt 185 af mønterne ifølge protokollen og 192 ifølge journalsagen. Af disse mønter kan kun 53 med sikkerhed identificeres i Nationalmuseets samling i dag, mens tre andre sandsynligvis stammer fra skatten. Hvad der er sket med de andre 129 mønter, er uvist. De er muligvis byttet væk.

Der er udbetalt en danefægodtgørelse på 10 Mk. for den del af skatten som Myntkabinettet beholdt, men det er uklart om den tilfaldt finderen, Hans Melchiorson, eller præsteembedet som ejer af matriklen, eller blev delt mellem de to parter. Ligeledes er det uvist hvem der fik de ca. 430 returnerede mønter, der formentlig svarede til ca. 400 g sølv, dvs. om det var Hans Melchiorson, præsteembedet eller begge parter. Det kan en granskning af Raklev Kirkes regnskaber måske også opklare. I et brev til pastor Munck står der vedrørende danefægodtgørelsen: *”Ved at sælge resten vil Bonden kunne overbevise sig om, at man har givet ham den forventede Værdi af Sølvet”*. Det tyder på at det var finderen, Hans Melchiorson, der fik både danefægodtgørelsen og de returnerede mønter.

Skatten er arkæologisk vigtig, ikke så meget pga. sølvmønterne, men pga. kanden den blev fundet i – en 24 cm høj kande eller *stob* af fuldsintret lertøj, der utvivlsomt er fremstillet i Siegburg. Almindeligvis går den under navnet *Jacobakande*. I slutningen af 1300-tallet var Siegburg den førende stentøjsleverandør til det danske marked. På basis af mønterne har man kunnet datere kandens brugsperiode, hvilket er en værdifuld oplysning for arkæologer. Hvis man kender keramikens brugsperiode, kan man datere anlæg hvori man finder sådan keramik. Hans Melchiorson og pastor Munck har således været med til at datere brugen af Siegburg-keramik i Danmark.

David Barry

JULEFROKOST

Lørdag d. 5. december

Kl. 14.00 – Overlevelsestur fra museet

Kl. 17.00 – Julefrokost i museets foredragssal

For at alle kan føle sig trygge, gør vi nøjagtig som vi plejer. Traditionen tro begiver de hårdføre sig kl. 14.00 ud på en overlevelsestur i den nærmeste, men måske ikke så velkendte omegn. Erfaringerne har vist at overlevelsesprocenten i forbindelse med disse ture er temmelig høj. Lad os håbe at det også holder i år.

Julefrokosten starter kl. 17.00, hvor de ikke-hårdføre slutter sig til de overlevende. Maden får vi leveret udefra. Prisen bliver kr. 170. Øl og vand kan som sædvanligt købes til favorable priser.

Vi afholder traditionen tro et pakkespil. Medbring til dette formål en pakke med et spændende eller morsomt indhold.

Tilmelding til formanden senest d. 28. november

helst per e-mail og ellers på telefon:

E-mail David@Barry.DK Tlf. 5956 5660 Mobil 4082 8024

Museumsforeningsforedragene

Læs mere om foredragene i septembernummeret af Museumsforeningens Nyhedsblad.

8. oktober 2015 kl. 19.30: Jytte Larsen, seniorforsker, KVINFO.

Titel: Det ligestillingsdanmark vi kender.

3. november 2015 kl. 19.30: Frauke Witte, arkæolog, Museum Sønderjylland – Arkæologi Haderslev.

Titel: Udgravning af Danevirkes eneste port.

1. december 2015 kl. 19.30: Lone Claudi Hansen, arkæolog, Museum Vestsjælland.

Titel: Rendsborgparken – en boplads fra bondestenalderen ved Kalundborg Fjord.

Tissø Vikingemarked

Den 3. og 4. oktober holdes det årlige Tissø Vikingemarked ved Fugledegård. Et nyt indslag er den musikalske underholdning hvor musikgruppen Virelai fremfører vikingetidens klange. I søen ligger det nye vikingeskib Frigg, som fik sit navn i dette forår. Se programmet på www.vikingemarked.dk

Kalundborg Arkæologiforenings bestyrelse

Formand: David Barry. Tlf. 5956 5660/40828024 (david@barry.dk)

Næstformand: Søren Rasmussen. Tlf. 2372 0595 (sran814@gmail.com)

Sekretær: Karen Boysen. Tlf. 5950 8911 (karen@ellemosegaard.dk)

Kasserer/redaktion: Jens Nielsen. Tlf. 4042 4326 (jen@vestmuseum.dk)

Karen Vestergaard. Tlf. 4031 5242 (lindehoj@lund.mail.dk)

Suppleanter: Birgitte Gelting og Lis Dannenberg